

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

Уређење националне државе

Већина новонасталих националних држава у југоисточној Европи суочавала се с истим, доста озбиљним проблемима, од којих је први свакако било питање дефинисања нове државне структуре и њених механизма. У том процесу су уставни, наравно, од кључног значаја, али поред правног оквира, компликовано је и питање конкретне изградње институција. Нове политичке елите су се трудиле да на практичан начин комбинују западњачке моделе са локалним и националним традицијама и интересима. Иако је било настојања да се створе републике, током XIX века све нове државе југоисточне Европе су биле монархије, у неким су владали локални кнежеви (Црна Гора, Србија), у другима кнежеви са Запада (Грчка, Румунија, Бугарска, Албанија). Стање се променило тек по завршетку Првог светског рата, када су нове националне државе, као и неке старе, одабрале – или биле приморане да одаберу – републикански облик владавине. Показало се да је пут ка уставном, вишепартијском и у задовољавајућој мери демократском политичком систему изузетно тежак и трновит, да га додатно отежавају ригидност друштва, привредна и културна заосталост, као и ауторитарна традиција и обичаји.

Питање држављанства било је изузетно осетљиво. Нове националне државе нису биле ни етнички ни верски хомогене. Осим тога, у модерном свету многи значајни покрети прекорачују државне границе, а становништво се све више меша. Због разних предрасуда и различитих интереса, одређени људи и групе људи су интегрисани у друштво или искључивани из њега; механизми за то су различити, а сежу од постављања правних ограничења до практичних облика дискриминације. У питању су веома сложени процеси: давање пуних права верским и етничким мањинама често је било резултат притиска страних сила, после чега је умео да уследи замах ксенофобичних осећања, па и жестоки сукоби и страдања у кризним временима.

Нове националне државе су биле слабе и нестабилне. Да би опстале, морале су да изграде чврсте институције и да се модернизују. То је подразумевало и изградњу делотворне администрације и поузданог војног система, општих закона и мера, реструктурисање цркве на националној основи, па и изградњу железница. Стварање нације није ограничено на институције и инфраструктуру, већ подразумева и процес акултурације. Под утицајем општег образовања, учених друштава и различитих облика културних медија, људи су променили начин размишљања, легитимилисали нове политичке системе, навели појединце и друштвене групе да се идентификују с новом националном државом.

IIa. Општи аспекти државне организације

II-1. Нацрт устава из пера Риге од Фере (1797)

О републици

Члан 1 Хеленска¹³ република је јединствена целина која обухвата различите расе и

вере; она различите вере не посматра с непријатељством; она је недељива, упркос рекама и морима који раздвајају њене чврсто повезане земље.

¹³ Користимо реч хеленски уместо грчки зато што Рига не мисли на државу Грка, већ на државу која би била надахнута класичним политичким идеалима. Осим тога, сам Рига у својим текстовима користи израз Хелени и Хелада, а не Грци и Грчка или Ромеји, као што је то био случај код учених људи из његовог времена (види, на пример, текстове I-5 и I-8).

О подели народа

Члан 2 Хеленски народ, то јест сви становници ове државе, без обзира на вероисповест и језик, подељени су у јединице у којима постоји локална власт како би сами могли собом да управљају; значи, они се у свакој покрајини окупљају да би изразили своје мишљење о сваком проблему. [...]

О праву држављанства

Члан 4 Држављанин је свака особа старија од 21 године која се родила и живи у овој сувереној држави.

- Сваки странац старији од 21 године, који је у земљи живео више од годину дана и сам се издржава, такође је држављанин. [...]

- Свако ко се служи савременим или старогрчким језиком и помаже Хелади, чак и ако живи на другом крају света (јер хеленско се семе просуло на обе хемисфере), јесте Хелен и држављанин ове државе

- Сваки хришћанин, који не мора говорити грчки или старогрчки, али помаже Хелади, јесте њен држављанин

- Коначно, сваки странац за којег државна управа сматра да је достојан да буде становник наше домовине, на пример неки добар занатлија, вредни учитељ или заслужни патриота, сматра се добродошлим у

нашој земљи и ужива иста права као и сви њени држављани

Rigas, стр. 45-47

Ово су одломци из устава који је 1797. године написао Рига од Фере (1757–1798), један од најзначајнијих представника грчке просвећености. Под утицајем француског револуционарног устава из 1793. године, он Грцима назива све оне који живе у републици, без обзира на веру и језик, и окупљају се да би доносили одлуке о заједничким стварима. Ригу је ухапсила аустријска полиција, оптужен је за ковање завере, и предат турским властима, које су га јуна 1798. године погубиле у Београду.

Ко би, по мишљењу аутора, требало да буду држављани хеленске републике? Какав је став у погледу права грађанства, према Грцима који живе у Грчкој и онима који живе у иностранству? Која су права и обавезе предвиђени за странце? Разговарај о односу између држављанства и вере у овом нацрту устава. Који су његови елементи инспирисани Француском револуцијом? Упореди овај текст са догађајима који су уследили према текстовима II-11 и II-12.

II-2. Говор Боже Грујевића на првом заседању Правитељствујушћег совјета (1805)

[...] Ми да подигнемо и да добро утврдимо у Србији ова два рада (принципа): разум и правду и да их добро укрепимо с целом нашом снагом, да се свака сила и снага њима покори. И овај мудри и праведни закон, да нам први господар и заповедник буде. Он да заповеда господарима, војводама, Совјету, свештенству, владикама, и свакоме малому и великому. Он ће нас бранити, и слободу и вољност сачувати.

Где је добра конституција, тј. гди је добро

установљење закона, и гди је добро уређење власт под законом, ту је слобода, ту је вољност, а гди један или више по својој вољи заповедају, закон не слушају, но оно што хоће чине: ту је умрео вилајет и нема слободе, нема сигурности, нема добра, већ је онда пуштаилук и ајдуклук (безаконје и самовоља, разбојништво), само под другим именом. [...]

Сигурност 1. живота, 2. имања, и 3. части, сваки, да, и оно дете које се још родило није, иште од заповедника, и ако поглавар њима свима живот, имање и част сачувати неће, или не може, није достојан поглавар бити.

Друга дужност поглавара јесте, ослободи-

ти неосвобођене, и слободу вилаетску сачувати, јербо нам је у слободи двапут мио и сладак живот. Слобода нас разлучава од зверова, и роб гори је од звера, јербо човеку робу оно се одузима што га чини човеком. Боље је не живети, него у поганом ропству бити. Слобода [...] нас људима чини, – слобода и вољност даје војнику јакост, војводама и поглаварима мудрост, и правосудије (правилно расуђивање)... У слободној земљи у пољу боље роди, и марва се боље плоди, леп се хлеб једе и добро вино пије. Једном речју гди нема слободе ту нема живота.

Мемоари, стр. 295-297

 Божа Грујевић (Теодор Филиповић), Србин из Мађарске, живео у Русији где је постао универзитетски професор у Харкову. У јесен 1804. године придружио се српској делегацији устаника која је отишла у Санкт Петербург да тражи помоћ и подршку од Русије. Марта 1805. године дошао у Србију, где је учествовао у стварању владе, првих институција нове државе и био члан Правитељствујушћег совјета (прве владе).

 Шта је говорник хтео да поручи? Шта мислиш о последњој тврдњи коју износи?

II-3. Писмо Вука Караџића кнезу Милошу Обреновићу (1832)

Земун, 24. април 1832.

Ваша светлости,

Премилостиви господару! [...]

Истина је оно што су наши стари казали да нико не може целом свету колача намесити; али с данашњим владањем Ваше Светлости готово би се у скупу могло рећи, да *нико* тамо није задовољан; кад би се то пак стало даље разграњавати и раздељивати, онда би се нашло да су најнезадовољнији они чиновници који су најближе и најчешће око ваше светлости и најзадовољнији они људи које

ваша светлост не познаје те никако. Сви узроци овога незадовољства готово би се могли у два главна реда разделити. Или су људи незадовољни зато што не само што не могу према своме могућству по својој вољи живети, него што нико није сигуран ни са својим животом, ни с поштењем (чешћу), нити је господар од свога богоданог и с правдом и с трудом стеченога имања; или зато што се за општу ползу не стара и не ради онако као што би (по њиовом мњенију) требало и могуће било. [...]

Опет на кратко да кажем: с владањем ваше светлости *нико* тамо није задовољан, ама баш *нико*, осим ваша два сина, а и они да су мало старији, можебити да би били незадовољни, као макар ко други; и што се год ко чини задовољнијим и чешће виче: „Да бог живи господара! У здрављу вашему господару!“ он је незадовољнији, па се само претвара да би незадовољство своје покрио. [...] Најпре ћу да кажем, као за правило, по коме ће ми се о свему осталом судити моћи, *да је за свакога владаоца права полза само оно, што је полезно и за његов народ; а што је год његовине народу на штету, оно ни њему никако не може бити на праву ползу.* [...]

1. Ваљало би дати народу *правицу*, или, као што се данас у Европи обично говори, *конституцију*. Ја овде не мислим конституцију француску, или англијску, или нову грчку; него, од прилике, *да се одреди начин правитељства и правитељство да се постави... да се сваком човеку осигура живот, имање и чест, да свак свој посао који никог није на штету, може радити по својој вољи и по својој вољи живети; да сваки човек зна, шта му ваља чинити, да се не боји нити вас, нити икога другога; да нико никога не може на силу натерати да га служи; да се тврдо зна који је чиновник старији, који ли је млађи; да се без правог узрока и без суда не може чиновник ни из службе истерати, нити на траг у мањи чин повратити; да се нико не може натерати да се против своје воље прими каке службе и да сваки чиновник, кад му буде воља, може службу оставити.*[...]

Ја мислим: тешко ономе владаоцу, који за то држи момке и солдате и гарду, да га чувају од његова народа! Владаоцу треба да је највећа обрана у његовој земљи народна љубав, задовољност с његовим владањем и уверење да му (тј. народу) по смрти његовој само горе може бити, а боље никако да не може.

А) Данас у Србији правитељства, у правоме смислу ове речи, нема никаквога, него сте цело правитељство ви сами: кад сте ви у Крагујевцу, и правитељство је у Крагујевцу; кад сте ви у Пожаревцу, и оно је у Пожаревцу; кад сте ви у Топчидеру, и оно је у Топчидеру; кад сте ви на путу, и оно је на путу; а да ви сутра, сачувај боже, умрете (које једном мора бити), умрло би и правитељство, па онда, ко би био јачи, онај и старији.

Б) Кад би се у Србији правитељство поставило, онда би Србија добила пристојно и нужно поверење и код држава и код приватни људи, јер би правитељство најпре добро размислило шта ће обрети или учинити, а кад би што обрело или учинило, онога би се тврдо држало, по оној народној приповести „царска се не пориче“.

В) Најмудрији владалац, који је макар све време своје младости провео учећи се владати, опет не може, као што треба, сам државом управљати, једино зато, што је за једног човека тешко и једнога малог села свим пословима управљати као што треба, а камо ли читавом земљом и народом; друго, што „четири ока боље виде него два!; а треће, што је најмудрији и најученији владалац опет човек, подложен свим страстима и слабостима људским, па би могао у љутини или у какој другој овакој страсти коме криво учинити. [...]

З) Ваљало би уредити *школе*. По моме мњењу Србија данас нема ни у чему већи недостатак, ни већу нужду и потребу, него у људима способним за народне службе. [...]

Караџић, стр. 652-666

? Шта мислиш, зашто је Вук Караџић послао ово писмо? Које главне проблеме државне политике и владе писац наглашава?

II-4. Српски устав из 1835. године – структура власти

29. Књаз Србски мора бити рођени или природњени Србин и православнога восточнога вјероисповедања. Истог вероисповедања морају бити Књагиња и жене членова фамилије Књажеске.

45. Државни Совјет Србски највиша је власт у Србији до Књаза.

46. Државни Совјет чува, да никакав Србин, ког му драго чина, неповреди и ненаруши устава књажества Србије.

47. Држ. Совјет мотри и чува, да се ни најмањем Србину нечини каква буд неправда; а гди год би опазио, да се чини, а он ће похитати и у договору с Књазом уклонити исту неправду.

79. По свој Србији руководиће се правосудије једнако и по једном законнику Србском, који ће се како за грађанске парнице, тако и за кривице и злочинства што скорије јавно издати и судовима предписати.

80. Судија не зависи у изрицању своје пресуде ни от кога у Србији, до од законика Србског; никаква, ни већа ни мања, власт [...] не има права, отвратити га од тога, или заповедити му, да другчије суди [...]

82. Скупштина народна састоји се из сто најодабранијих, најразумнијих, најпоштенијих и поверенија народног у највећем степу заслужујући(х) депутата из свих окружја и свега Књажества Србије.

Јовичић, стр. 48-49

II-5. Румунски устав из 1866. године – опште одредбе

Члан 1. Румунска краљевина са свим својим подручјима на десној страни Дунава јединствена је и недељива држава.

Члан 2. Румунска територија се не може отуђити, државне границе се законом не могу мењати ни померати.

Члан 3. Румунску територију не могу населити народи страног порекла [...].

Члан 5. Румуни уживају слободу мишљења,

слободу образовања, слободу штампе, слободу окупљања.

Члан 10. У држави нема класних разлика. Сви Румуни су једнаки пред законом, морају да плаћају исте порезе и једнако обављају своје јавне дужности.

На јавним, грађанским и војним положајима могу бити само Румуни. [...] Странци не могу заузимати јавне положаје, осим у изузетним случајевима који су одређени законом [...].

Члан 12. Стога су у Румунији овим забрањене све привилегије, изузеци и класни монополи.

Члан 13. Гарантована је слобода појединца. [...]

Члан 21. Слобода мишљења је потпуна. [...]

Члан 23. Образовање је бесплатно.

Члан 31. Сва власт државе потиче од народа и држава је може вршити само преко представника народа и у складу с принципима и правилима које прописује овај Устав.

Члан 32. Законодавну власт имају искључиво Краљ и Народна посланичка скупштина. Народна скупштина је подељена на два дома: Сенат и Народно представништво.

Око сваког закона морају се усагласити сва три огранка законодавне власти.

Члан 35. Извршну власт има Краљ, и он располаже свим уставним средствима.

Члан 36. Судска власт се врши у судовима и трибуналима. Њихове одлуке и пресуде се изричу у складу са законом и извршавају у име Краља.

Члан 38. Чланови обе Скупштине представљају читаву нацију, не само област или град у којем су изабрани. [...]

Члан 92. Краљ је лишен сваке одговорности. Сва одговорност је на министрима.

Краљев декрет не ступа на снагу пре него што га потпише надлежни министар, који на тај начин сноси даљу одговорност за тај документ.

Constituțiile, стр. 33-41

Током тридесетих година XIX века све већи број српских интелектуалаца и политичара супротстављао се деспотској владавини Милоша Обреновића (1780–1860, књаз 1815–1839, 1858–1860). Један од најве-

ћих ауторитета међу њима био је Вук Караџић (1787–1864), истакнутија личност српске националне културе у XIX веку. Језикословац, етнолог и историчар, Вук је објавио прву граматику и речник модерног српског језика, сакупио је и објављивао народне лирске и епске песме, превео Нови завет са црквенословенског на српски. У време писања овог писма био је први председник Суда у Србији.

? Каква је улога нације у организацији румунске државе? Како се у уставу примењује подела и контрола власти?

II-6. Прокламација књаза Николе Херцеговцима јуна 1876. године

МУХАМЕДАНЦИ! У ослобођеној Херцеговини ви ће те живјети слободно. Закон ће у њој за свакога један и једнак бити, а за све праведан. У вјеру вашу као у светињу нико неће тицати. Ја вам јемчим за то, а о правичности и љубави мојој према вама свједоци су стотине једновјерника вашијех, који су у земљи мојој и код мене налазили вазда братскога дочека, помоћи и одликовања. Ја вас позивам, дакле, Мухамеданци, да не дижете оружја против своје једнокрвне браће Хришћана.

Књаз Никола

Бесједе и прогласи краља Николе, стр. 31

II-7. Британски амбасадор у Истанбулу о ставу Турака према уставу (1876)

Сви су говорили о „уставу“ и томе да су софте [ученици у муслиманским верским школама] онај интелегентнији део престоничког јавног мњења, који зна да га читав народ подржава. Ни хришћани, као ни мухамеданци, чини ми се, неће посустати док не добију тај устав, а уколико султан одбије да га донесе, готово неизбежно ће доћи до покушаја његовог свргавања, јер већ сада круже текстови из Курана који за вернике представљају доказ да Куран захтева заиста демократску власт. Данашња апсолутна власт која је дата султану заправо је узурпација права народа коју свети закони не дозвољава-

вају, и текстови и преседани су ту да покажу како не треба исказивати послушност суверену који запоставља интересе државе [...].
Eliot, стр. 231-232

❓ Да ли су муслимани у Османском царству сматрали да је идеја устава увезена из хришћанске Европе? Шта мислиш, зашто су присталице устава тврдиле да је он у складу са светим исламским законима?

II-8. Турски устав из 1876. године

Османско царство

Члан 1. Османско царство обухвата садашњу територију и поседе и делимично независне покрајине. Оно је недељива целина од које се ниједан део не може отцепити из било ког разлога.

Члан 4. Његово Височанство Султан, са титулом „Врховног калифа“, заштитник је исламске вере. Он је суверен и цар свих поданика Османског царства.

Члан 5. Његово Височанство Султан не може бити позван на одговорност и његова личност је света.

Члан 7. Међу суверена права Његовог Височанства Султана спада и следеће: он поставља и смењује ministre; на начин одређен привилегијама које има, он даје одликовања, титуле и врши именовања; он издаје новац; његово се име изговара током молитве у џамији; он склапа споразуме са страним силама; он објављује рат и проглашава мир; он управља копненом војском и морнарицом; он спроводи шеријатско право; он се стара о спровођењу јавних мера; он ублажава или укида казне које је изрекао суд; он сазива и одлаже скупштинско заседање; он распушта, уколико то сматра неопходним, посланички кабинет и позива на директно гласање за нове чланове.

Личне слободе

Члан 8. Сви поданици Царства се називају Османи, без обзира на вероисповест; статус Османина се добија и губи у складу с условима прописаним законом.

Члан 9. Сваки Османин ужива личну слободу уколико не угрожава слободу другог.

Члан 10. Лична слобода је неповредива. Нико не може бити кажњен, из било ког разлога, изузев у случају који је одређен законом и на начин законом предвиђен.

Вера

Члан 11. Државна вера је ислам. Али, иако се држи тог принципа, држава ће бранити слободно исповедање других вера и чувати верске привилегије које су дате појединим заједницама, уколико то не ремети јавни ред и морал.

Једнакост пред законом, јавне службе

Члан 17. Сви Османи су једнаки пред законом. Имају иста права и дужности према земљи, без обзира на вероисповест.

Члан 18. Турски је званични језик и познавање турског је предуслов за намештење у државној служби.

Члан 19. Сви Османи могу добити државно намештење у складу са својом заслугама и способностима.

Имовина

Члан 21. Зајамчена је сва имовина, покретна и непокретна, која по закону некоме припада. Не може бити одузета, осим на основу ваљаног разлога који се јавно докаже и тиче се ранијих обавеза плаћања, а према закону о вредности имовине која је у питању [...].

Народна скупштина

Члан 42. Народну скупштину чине два дома: Горњи дом, то јест Сенат, и Посланички дом.

Члан 43. Два Дома ће се састајати 1. новембра сваке године да би се царским декретом (irade) отворио рад скупштине, а затварање, које је заказано за 1. март наредне године, такође се одржава по царском декрету. Један Дом не може да заседа уколико не заседа и други.

Члан 47. Чланови Народне скупштине су слободни да кажу своје мишљење и да гласају како желе.

Они се не могу уцењивати или мамити обећањима, нити се на њих сме утицати претњама. Њима се не може судити због онога што мисле или како гласају за време расправе, осим уколико то није у супротности са постојећим Пословником скупштине, када им се може судити на основу одредаба које су на снази.

Управљање покрајинама

Члан 108. Управа над провинцијама заснована је на принципу децентрализације.

Разне одредбе

Члан 115. Ниједна одредба овог Устава не може, ни из ког разлога, да буде суспендована или занемарена.

www.ata.boun.tr/department20webpages/ata_/constitutionoftheottomanempire1976.doc

Устав је донет децембра 1876. године, у време „источне кризе“ 1875–1878. Његовим доношењем требало је предупредити мешање великих сила на страни немуслиманских поданика у Османском царству: нов и модеран устав им обезбеђује сва права, док истовремено потврђује недељивост Царства. У том погледу Устав није био делотворан јер није одвратио Русе од објаве рата 1877. године. После пораза, Устав је стављен ван снаге и враћен тек 1908. године; по завршетку Првог светског рата постао је излишан, пошто се Царство распало.

У чему је Османски устав из 1876. године сличан уставима у другим националним државама на југоистоку Европе? Који су безбедносни елементи унети у текст Устава како би се спречио повратак аутократске власти?

Покушај да разумеш зашто у Уставу из 1876. године ислам има привилегован положај.

Које су мере уведене да би се Османско царство сачувало од распарчавања? Да ли су те мере биле реалне с обзиром на ситуацију 1876. године?

II-9. Престона беседа књаза Николе поводом проглашења устава Црне Горе (1905)

Господо посланици!

Облик Врховне Државне Управе био је до сад у овој земљи облик Самодржавја. Власт

и вођење те Управе наслиједио сам и Ја, по милости Божјој, седми Владалац из Моје Куће. Ни моји славни претходници ни Ја, нијесмо се, као други аутократи, сматрали неодговорнима и нијесмо држали да је наша воља закон. У мирно доба ми смо били Црногорцима права братска браћа, у бојеве ишли смо као они, - гинули смо гдје и они, ране смо дочекивали и задавали гдје и они, све од Царева Лаза до Вучијег Дола.¹⁴ [...] Наша се власт зачала на голој пољани, на ништа без ништа, под ведрим небом и наочиглед непријатеља. Била је законита, јер је народом гласована, а вршила се срцем, љубављу и енергијом. [...] Крајем седамнаестог вијека Моја Кућа затекла (је) домовину нашу биједну и готово поплављену другом вјером, а наша лијепа Православна вјера налазила се у великој опасности. [...]

Данас у Отаџбини границе размакнуте и међународно утврђене од ушћа Бојане у Јадранско Море, до састанка Таре и Пиве, које Дрину сачињавају, и од Бијеле Горе, до Чакора, више Пећи и Дечана. [...]

Овијем даном Отаџбина наша постаје Уставна монархија и ми са срећом ступамо у нов политички живот. Праштајући се са оним старим, не могу да на овом раскршћу из дубине Ми срца не одам достојну благодарност и Сијенима Мојих и ваших Предака за њихову свету заједницу и завјештану нам од њих слободу. [...]

Моја одлука на издавање Устава на двије ће стране радосно одјекнути. Ви, и сви уопште српски родољуби, прихватићете је са оном истинском вјером, која ју је и надахнула – вјером да ће она бити успешна и срећна за развитака и напредака Отаџбине.

Црногорски, IV, стр. 34-46

На који начин се монархија легитимисала? Зашто је кнез одлучио да донесе Устав?

¹⁴ Места на којима су се водили бојеви с Турцима.

II-10. Младотурска прокламација (1908)

1. Основа Устава ће бити поштовање првенства народне воље. Једна од последица тог принципа биће захтев да се без одлагања утврди пред Кабинетом одговорност министра и у складу с тим ће се сматрати да је министар у оставци уколико не добије већину гласова у Кабинету.

2. Уколико сенатори не буду чинили једну трећину посланика, онда ће на следећи начин бити именован Сенат: једну трећину ће именовати султан, а две трећине народ; мандат сенатора ће бити ограничен.

3. Захтеваће се да сви турски поданици који су навршили 20 година, без обзира на иметак или богатство, добију право гласа. Они који су изгубили своја грађанска права неће, наравно, имати ни право гласа.

4. Како би се поштовао први члан Устава из 1293. године (по Хиџри), у уставну повељу се морају унети тачне одредбе о праву на слободно формирање политичких странака.

7. Турски језик ће остати званични језик. Званичне преписке и расправе водиће се на турском.

9. Сваки грађанин ће уживати потпуну слободу и једнакост без обзира на националност и вероисповест и имаће једнаке дужности. Сви поданици, пошто су пред законом једнаки у погледу права и дужности према држави, могу радити у државној служби у складу с властитим способностима и образовањем. Закон о војној служби једнако се тиче и оних који нису муслимани.

10. Већ постојеће верске привилегије, дате појединим нацијама, могу се и даље слободно користити.

14. Пошто се не дирају имовинска права земљопоседника (јер се та права морају поштовати, и по закону морају остати нетакнута), сељацима ће бити омогућено да купују земљу и биће одређен начин на који ће они моћи да уз ниске камате позајмљују новац. [...]

16. Образовање ће бити бесплатно. Сваки грађанин, у границама прописаним Уставом, може да отвори приватну школу у складу са посебним законима.

17. Све школе ће бити под државним надзором. Како би сви грађани добили заједничко и једнако образовање, биће отворене државне школе, у њима ће образовање бити бесплатно и примаће се ђаци свих националности. У јавним школама ће бити обавезна настава на турском. У државним школама јавна настава ће бити бесплатна. Средње и високо образовање у јавним и државним школама ће бити како је горе одређено; у употреби ће бити турски језик. Трговачке, пољопривредне и занатске школе биће отворене са циљем да се развију ресурси земље.

18. Радиће се на изградњи путева, железнице и канала, како би се олакшало кретање и повећало богатство земље. Укинуће се све што може да штети трговини и пољопривреди.

www.fordham.edu/halsall/mod/1908yougturk.html

После пораза у рату 1877–1878 султан Абдулхамид II (1886–1908) ставио је Устав из 1876. ван снаге и владао аутократски. Младотурци, опозициона организација коју су махом чинили официри и учени људи, тражила је враћање Устава и реформе које би ојачале царство. На крају су Младотурци 1908. године извели успешну револуцију и преузели власт, коју су држали све до 1918. године.

Главни политички захтев Младотурка у време док су се супротстављали Абдулхамиду II било је враћање на снагу Устава из 1876. године. Ипак, они су прихватили и неке измене Устава: наведи које су то измене и објасни зашто су Младотурци на њих пристали. Упореди члан 17 из овог текста са текстовима из поглавља II-д. Какву улогу има школа у процесу изградње нације? Анализирај члан 18 и упореди га са текстовима из поглавља II-г. Шта можеш рећи о улози коју политичких вођа у развоју привреде?

Табела 1: Устави земаља југоисточне Европе

Држава	Први модерни устав	Главне измене			Данашњи устав
		Пре Првог светског рата	Међуратни период	После Другог светског рата	
Албанија ¹⁵	1920.		1925; 1928; 1939.	14.03.1946; 1976.	21.10.1998.
БРЈ Македонија					17.11.1991.
Босна и Херцеговина					24.02.1993; 14.12.1995.
Бугарска	1879 (Устав из Трнова)			14.12.1947; 1971.	12.07.1991.
Грчка ¹⁶	1844.	1864; 1911.	1927.	1952.	07.06.1975.
Југославија			1921 (Видовдански устав); 1931.	31.01.1946; 1963; 1974.	27.04.1992.
Кипар	1959 (1960)				
Османско царство	1876.				
Румунија ¹⁷	1866.		1923; 1938.	13.04.1948; 1952; 1965.	08.12.1991.
Словенија					23.12.1991.
Србија	1835.	1838; 1869; 1888; 1901.			28.09.1990.
Турска	1924.			1961.	07.11.1982.
Хрватска					22.12.1990.
Црна Гора	1905.				19.10.2007.

Табела 2: Увођење општег права гласа у земљама југоисточне Европе

	Опште право гласа за мушкарце	Право гласа за жене
Албанија	1920	Ограничено – 1920; опште – 1946
БРЈ Македонија	1913 (Србија)	1945 (Југославија)
Босна и Херцеговина	1920 (Југославија)	1945 (Југославија)
Бугарска	1879	Удате жене – 1938; опште – 1945
Грчка	1864	Ограничено – 1929; опште – 1952
Југославија	1920	1945
Кипар	1960	1960
Румунија	1918	Ограничено – 1929; опште – 1946
Србија	1869	1945 (Југославија)
Словенија	1907 (Аустрија)	1945 (Југославија)
Турска	1924	1930
Хрватска	1920 (Југославија)	1945
Црна Гора	1905	1945 (Југославија)

¹⁵ Квазиуставна регулатива: Статут Међународне комисије за Албанију (1914).

¹⁶ Пре оснивања државе, први уставни су се доносили тако што су за време рата за независност за њих гласале револуционарне скупштине: 1822 (Епидaurus), 1823 (Астрос) и 1827 (Трезен).

¹⁷ Квазиуставне регулативе: Органски статuti (1831/1832) у Влашкој и Молдавији; Париска конвенција (1858) за Уједињене кнежевине Влашку и Молдавију (од 1859. Румунија).

► Сл. 4. Трг устава у Атини (1863)

Markezinis, стр. 312-313

❓ Објасни име које је добио овај трг. Да ли у престоници твоје земље или у твом граду постоји трг устава? Да ли је икада постојао, односно да ли постоји „национални“ трг?

🔑 Букурештанска улица која се у међуратно доба звала Авенија краљице Елизабете, променила је име у време комунистичког режима у Булевар 6. марта, што је датум инаугурисања прве владе у којој су комунисти чинили већину, а затим у Булевар Георги Георгиу Дежа (румунски комунистички вођа 1945–1965); после 1989. та иста улица је преименована у Булевар Михаила Когалницеану (по значајном политичару, историчару и писцу из XIX века), да би једном њеном делу неколико година касније било враћено старо име (Булевар краљице Елизабете). Није тешко разумети да политички режими користе имена улица да би легитимисали нека идеолошка и историјска сећања. Можеш ли да пронађеш такве примере? Шта мислиш о променама имена улица?

❓ Исту игру можете играти и са споменицима.

❓ Игра: имена улица као лекција из историје.
Поделите се у четири групе. Узмите туристичке водиче за четири историјска периода током XIX и XX века. Анализирајте имена улица и тргова и погледајте колико се њих односи на историјске догађаје и личности, националне хероје и догађаје. Анализирајте избор имена и њихове промене.

IIб. Грађанско друштво

II-11 Дефиниција држављана у грчком Уставу из Епидауруса (1882)

У име светог и недељивог тројства, грчки народ, који више није у стању да подноси тежак терет тираније страховите османске власти, уз велике жртве успео је да је се отресе и данас, преко својих овлашћених представника у Народној скупштини, пред Богом и људима, објављује своје политичко постојање и независност.

У Епидаурусу 1. јануара 1822. године, прве године независности

Привремена политичка заједница грчке Део А

Одељак А

О вери

а – На територији Грчке преовладава источно православно хришћанство, али ће Грчка толерисати све друге вере; њихови обреди и свети чиновници обављаће се без икаквих сметњи.

Одељак Б

О општим правима становника грчке територије

Домаће становништво грчке територије, које верује у Христа, јесте грчко и ужива сва политичка права без икакве дискриминације.

Сви Грци су једнаки пред законом без изузетака који би се правили на основу специјалних права, класе или службе.

Свако ко дође из иностранства да се насели или борави на грчкој територији пред законом је једнак као и припадник домаћег становништва.

Vakalopoulos, стр. 390

Током грчке револуције први „парламент“ се састао у Епидаурусу и донео први устав који је био под утицајем сличних текстова насталих за време Француске револуције. Иако је измењен већ током револуције, Устав из Епидауруса је остао главна референца грчке политичке културе и симбол идеала оних који су се борили за националну независност.

Ко су Грци према Уставу из Епидауруса? Какав је однос између верског и националног идентитета? Да ли је језик предуслов националног идентитета? Које принципе уочаваш у овом уставу?

II-12. Дефиниција држављана у грчком Уставу из Трезена (1827)

6. Грци су:

- а) староседеоци грчке територије који верују у Христа;
- б) они који су били под турском влашћу а верују у Христа, и дошли су или ће доћи на грчку територију да се придруже нашој борби, или већ живе на нашој територији;
- в) они који живе на туђим територијама али су рођени од грчког оца;
- г) староседеоци или они који нису староседеоци, или њихови потомци, који су постали грађани страних држава пре објављи-

вања овог Устава, а који су дошли на грчку територију и положили заклетву Грчкој;
д) сви странци који дођу и постану грађани Грчке.

ОЕДВ, стр. 107

Упореди текстове II-11 и II-12 које се тичу држављанства. Шта примећујеш?

II-13. Дефиниција држављана у српском Уставу из 1835. године

108) Свако дете рођено у Србији или изван Србије, а од Србина из Србије; сваки у време обнародовања овог устава у Србској служби у Србији и изван Србије налазећи се чиновник или служитељ христијанског вјероисповједанија; сваки, кому је десет година прошло от како се у Србији налази, или који непокретна добра у њој има, сматра се за Србина, и има право, уживати србско државно грађанство.

109) Страни трговци, фабриканти, занатлије, и земљедјелци христијанског вјероисповједанија могу придобити права грађанина србског, почем буду у Србији седам година дана и честно се узладају, или почем им Књаз званије какво даде; а иностранци, заслужени о Србији, како от Књаза писмо приме, да су прирођени Срби.

А како ће се право Србскога грађанства получити отредиће особити закон.

110) Грађанин Србски само може бити чиновником, тутором, членом општества, и надзиратељем јавни и обштински заведенија (установа).

111) Сваки Србин и без сваке разлике једнак је пред законима Србским, како у обради, тако и у казни на свим судовима от најмањег до већег. [...]

116) Сваком грађанину Србском отворен је пут к свим чиновима у Србији, како се само нађе, да је способан и достојан к њима. При једнакој способности и предпоставља се Србин страному.

117) Сваки Србин има право бирати начин живљења свог по својој вољи, само који није на обштенародну штету.

118) Како роб ступи на Србску земљу, от онога часа постаје слободним, или га ко до-

вео у Србију, или сам у њу побегао. Србину слободно је роба купити, но не продати. [...] 128) Сва земља, коју народ Србски има, принадежи (припада) сваком имаоцу као природно имање, којим може по својој вољи располагати, и које може другому продати; само мора у том случају јавити се надлежној власти свога Обштества и Окружја, и предњом продати ју; а после не може насељавати се на туђу некупљену.

Јовичић, стр. 48-64

? Упореди овај текст са текстом II-15, анализирај однос између вере и грађанства на основу одломака устава. Проучи прве уставе у твојој земљи и провери да ли у њима има неких одредаба које статус грађанина везују за вероисповест. Да ли мислиш да би статус држављана требало да зависи од вере? Немој одговорити само са да или не, већ понуди и неко образложење у прилог свог става и нађи примере на основу устава у твојој земљи. Зашто у твојој земљи постоје (или не постоје) такве законске одредбе? Да ли је вероисповест предуслов националног идентитета?

II-14. Законик Данила I, кнеза Црне Горе и Брда

До сад је била Црна Гора и Брда,¹⁸ истина слободна, али јавног законика, који ће Црногорцу и Брђанину слободу укријепити и бранити, имала није, већ је правица и судбина њихова само у устима владаоца била [...]

Прво

Сваки Црногорац и Брђанин једнак је пред судом.

Друго

Сваком Црногорцу и Брђанину по наслијеђењу и до сад сачуваној слободи остаје и по данас и унапријед, чест, имуће, живот и слобода његова обезбијеђена, нити може ни један Црногорац нити Брђанин нити суд праведноме брату Црногорцу и Брђанину у ове светиње дирати [...]

Деведесет прво

Ускок сваки док ступи у нашу слободну

земљу по завјету светог Петра бившег Господара црногорског безбједан је и не смије му нико ништа криво чинити, кад се он поштено и по нашем земаљском законуку влада и управља, којег правицу ужива исто како и сваки наш брат Црногорац и Брђанин; за сваку пак сагријеху судиће се и ускоку како што овај законик изговара.

Деведесет друго

И ако у овој земљи нема никакве друге народности до једине српске и никакве друге вјере до једине православне источне, то опет сваки иноплеменик и иновјерац може слободно живити и ону слободу и ону нашу домаћу правицу уживати како и сваки Црногорац и Брђанин што ужива.

Црногорски, I, стр. 167-184

Данило I Петровић Његош (1826–1860) наследио је свог стрица Петра II Петровића Његоша на месту црногорског владара 1851. Пошто је одбио положај владике, добио је звање књаза и Црну Гору претворио у секуларну књажевину с наследним достојанством. Образован и енергичан, Данило се успешно борио против Турака. Црногорска армија је победила отоманску војску на Граховцу 1858. После интервенције Француске и Аустрије, граница између Отоманског царства и Црне Горе је коначно утврђена. Данило се упустио у процес централизације и убрзане модернизације, донео законик 1855. Убио га је један припадник опозиције у Котору 1860. године.

Како су Црногорци дефинисани у Законику кнеза Данила I? Да ли су и придошлице могле да постану Црногорци?

II-15. Редифинисање категорије држављана у члану 7. румунског Устава (1879)

Члан 7. У Румунији разлика у вероисповести не представља препреку за уживање и коришћење грађанских и политичких права.

¹⁸ Брда су стари назив за део данашње Црне Горе. Обухватала су територију седам племена: Бјелопавлића, Пипера, Ровчана, Морачана, Братоножића, Куча и Васојевића. У Књажевину и Краљевину Црној Гори Брдска нахија и Брдска област су биле административне јединице.

§ 1. Странац, без обзира на вероисповест, био под страном заштитом или не, може да добије право на усељење ако уради следеће:

а) Влади поднесе захтев да буде натурализован, наведе коликим иметком располаже, које је професије или заната и изрази вољу да се досели у Румунију.

б) Након подношења захтева живи 10 година у земљи и покаже се као користан грађанин.

§ 2. Од овог поступка могу бити изузете следеће особе:

а) Они који у земљу доносе индустрију, корисне изуме или изразит таленат, или они који су овде започели велике послове или покренули индустрију.

б) Они који су рођени и одрасли у Румунији од родитеља који су се доселили у ову земљу и који никада нису били под заштитом неке стране земље.

в) Они који су служили овој земљи за време рата за независност и који су колективно натурализовани једним владиним указом и без даљих формалности.

§ 3. Натурализовање је могуће само по закону и појединачно за свакога.

§ 4. Донеће се посебан закон који ће одредити на који начин странци могу да се доселе на румунску територију.

§ 5. Само Румуни и они који су натурализовани могу да постану поседници сеоског добра у Румунији.

Поштоваће се сва права која су до овог тренутка стечена.

Све тачке и одредбе тренутно постојећих међународних конвенције остају на снази.

Constituțiile, стр. 34-35

Румунски устав из 1866. године је држављанство давао само хришћанима (члан 7), и тако искључивао Јевреје и муслимане. На Берлинском конгресу (1878) велике силе су признање независности Румуније условиле променом тог члана. Румунска политичка елита је то одбила, али није могла дуго да се опире, тако да је на крају пронађена компромисна верзија за промену спорног члана.

❓ Да ли је промена члана 7. значила и стварни крај верске дискриминације, бар кад је признавање држављанства у питању? Шта је потребно да би странац затражио румунско држављанство? Како би ти одредио/одредила услове за добијање држављанства?

II-16. Споразум о мањинама који су потписале савезничке и придружене државе и Румунија (1919)

Члан 1

Одредбе садржане у члановима 2 до 8 овог Споразума Румунија прихвата као закон с којим не сме доћи у сукоб ниједан други закон, пропис или званични акт, нити пак неки други закон, пропис или акт сме њему бити надређен.

Члан 2

Румунија на себе преузима да гарантује живот и слободу свим становницима Румуније без обзира на порекло, националност, језик, расу и веру.

Сви становници Румуније имају право да слободно изражавају, и приватно и јавно, свако веровање, веру или вероисповест које није у супротности са јавним поретком и јавним моралом.

Члан 3

У складу с поменутиим одредбама Споразума, Румунија прихвата и обзнањује да ће, без икаквих додатних условљавања, држављани Румуније постати сви који у тренутку ступања на снагу овог Споразума живе на територији Румуније, и на подручјима добијеним на основу Мироних споразума са Аустријом и Мађарском, као и осталих подручја која Румунији евентуално могу припасти, под условом да те особе нису већ држављани неких других држава изузев Аустрије и Мађарске.

Ипак, Аустријанци и Мађари старији од 18 година имаће право да се према условима наведеним у Споразумима одреде чије ће држављанство прихватити. Одлука коју донесе муж односиће се и на супругу, а одлу-

ка родитеља тицаће се и деце испод 18 година старости.

Особе које користе поменуто право да се одределе којој држави желе да припадају морају да се у наредних 12 месеци преселе у државу за коју су се определили. Они имају право да задрже некретнине које поседују на румунској територији. Са собом могу понети покретну имовину сваке врсте. При преносу имовине неће бити обавезни да плате царину.

[...]

Члан 5

Румунија неће постављати било какве препреке коришћењу права које поменуте особе имају према закљученим Споразумима, или споразумима који ће тек бити закључени између Савезника и Аустрије или Мађарске, а која се тичу избора да ли ће прихватити румунско држављанство.

Члан 6

Сви који су рођени на територији Румуније, а нису по рођењу држављани друге државе постају румунски држављани.

Члан 7

Румунија без даљих формалности признаје као румунске држављане све Јевреје који живе на румунској територији, а немају држављанство неке друге државе.

Члан 8

Сви румунски држављани су једнаки пред законом и уживају иста грађанска и политичка права без обзира на расу, језик или вероисповест.

Разлика у вероисповести, вери или припадности некој верској заједници неће бити препрека румунском држављанину да ужива грађанска и политичка права као што су, на пример, намештење у државној служби, стицање јавних или почасних функција, обављање појединих професија и тако даље [...].

Члан 9

Румунски држављани који припадају расној, верској или језичкој мањини биће третирани исто и имаће једнаку сигурност пред законом и у свакодневном животу, као и други румунски држављани. Они ће имати једнако право да о свом трошку оснивају, воде и контролишу добротворне, верске и друштвене уста-

нове, школе и друге образовне установе, са правом да у њима користе властити језик и слободно исповедају своју веру.

Члан 10

У градовима и на подручјима где живи знатан број румунских грађана који не говори румунским језиком, Румунија ће обезбедити да у оквиру државног образовног система деца таквих румунских држављана у основној школи похађају наставу на матерњем језику. Ова одредба не искључује право румунске владе да у поменутим школама уведе обавезу учења румунског језика.

[...]

Члан 12

Румунија је сагласна да одредбе у наведеним члановима Споразума, које се тичу припадника расних, верских или језичких мањина, прихвата као обавезу чије се поштовање надзира на међународном плану и која је под гаранцијом Лиге народа. [...]

www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1920/13.html

После завршетка Првог светског рата распало се Аустроугарско, Руско и Османско царство, а настало је неколико нових националних држава, док су неке старе добиле нове територије и бројне националне мањине. Да би се избегле националне тензије, на мировној конференцији у Паризу (1919–1920) те мањине су заштићене посебним међународним уговорима које су одвојено потписале државе источне и југоисточне Европе.

Уговори о мањинама често су сматрани мешањем у унутрашње ствари суверених држава од стране великих сила. Шта ти мислиш о томе? Да ли су ти уговори били легитимни? Да ли су имали дејства?

II-17. Редифинисање категорије држављана у румунском Уставу из 1923.

Члан 1. Краљевина Румунија је национално јединствена и недељива држава.

Члан 5. Румуни, независно од етничког порекла, језика којим говоре и вероисповести, уживају слободу савести, слободу образовања, слободу штампе, слободу окупљања и све друге слободе и права установљене законом.

Члан 6. Постојећи Устав и сви други закони који се тичу политичких права представљају нужан услов за уживање тих права (уколико је особа Румун).

Посебним законима, који се доносе двотрећинском већином гласова, одредиће се услови под којима жене могу да користе своја политичка права.

Грађанска права жена ће бити одређена на основу потпуне једнакости полова.

Члан 7. Различите вероисповести, етничке групе и језици у Румунији не представљају препреку за уживање и коришћење грађанских и политичких права. Што се тиче ко-

ришћења политичких права, странац може имати права која има Румун једино ако се натурализује. О натурализацији се одлучује у сваком случају засебно, а одлуку доноси Министарски савет у складу са препоруком из престоничког Врховног суда и каже да подносилац захтева за натурализацију испуњава потребне услове...

Constitutiile, стр. 71-72

? Да ли су одредбе из Устава од 1923. године представљале неки напредак у поређењу са претходним уставима? Шта је предвиђено одредбама које се тичу права гласа за жене? Погледај законе твоје земље у XIX и XX веку и покушај да пронађеш одредбе које се односе на право жена да гласају. Које су политичке последице тога што се женама оспорава право гласа?

? **Опште питање:**

Размотри однос између грађанских права, националног и верског идентитета, пола и расе. Погледај садашњи устав твоје земље и пронађи услове за добијање држављанства. Разговараје о садашњој ситуацији и упореди је са ситуацијама које су изнесене у овим уставима, или са њиховим приказима у књигама о историји твоје земље. Како објашњавааш механизме који се користе за искључивање из државе?

IIв. Нација и црква

II-18. Цариградска васељенска патријаршија осуђује обичај да се деци уместо хришћанских дају старогрчка имена (1819)

Одскора уведен обичај да се крштеној деци дају старогрчка имена [...] сматрамо за потпуно неприкладан, и за начин да се покаже презир према хришћанским именима; дакле, постоји потреба да се уведу врло строга правила [...]

Dimaras, стр. 364

? Шта мислиш, зашто су људи почели деци да дају старогрчка имена? Шта мислиш о ставу патријаршије? Да ли је у реду да се верске старешине мешају у одлуку родитеља какво ће име дати свом детету? Да ли би у овој ствари мешање државних власти било исто тако непримерено? Која су имена преовладала у твојој земљи током XIX века? А данас? Шта мислиш, да ли су имена била и ознака верског, регионалног или националног идентитета? Ко може да одлучује о идентитету?

II-19. Нека мишљења о аутономији грчке цркве у односу на Цариградску васељенску патријаршију (1833)

А. Теоклет Фармакидес, присталица аутономије

Црква Краљевине Грчке је јуна 1833. године прогласила аутономију и независност. [...] Грчки народ, пошто је прогласио своју политичку независност пред Богом и људима још од почетка славне револуције [...], такође је обзнанио да је његова Црква аутономна и независна; **како је циљ његове свете борбе и црквена и политичка независност** [...], није била потребна никаква посебна дозвола или пристанак, пошто политичка аутономија иде подруку с аутономијом Цркве, већ по самом веровању Православне цркве [...] без икакве потребе за посебним актом или споразумом; јер територија и Црква су једна иста ствар [...].

Matalas, стр. 49

Пошто је добила независност, Грчка је морала да реши и питање цркве. Већина Грка је православна, а патријарх из Цариграда је био под влашћу Турака. Да не би и даље била подређена Османском царству, Грчка православна црква је прекинула односе са Цариградском патријаршијом. Жучне расправе о том питању овде су илустроване текстовима из пера Теоклета Фармакидеса (1784–1860) и Константина Економоса (1780–1857).

Б. Константин Економос, противник аутономије

Које су све муке због слободне Грчке задесиле нашу браћу која су се нашла ван државних граница? А ви тражите да их не зовемо ни Грцима ни браћом, већ становницима Турске и поданицима онога што називате црквом која је у ропству! Ви тако откидате (колико год је то у вашој моћи) Грчку од Грчке и Грке једне од других, дро-

бећи нацију и стварајући верски раскол који ће довести до унутрашњих слабости и тешких сукоба међу браћом. Тако ви, на крају, државу Грка сводите на преуске границе и онемогућавате напредак краљевине Грчке, коју подржава и сам Бог, чините то разарајући (опет онолико колико је у вашој моћи) наде и жеље читаве једне нације, као и многих векова и мноштва хеленофилских хришћанских народа! О, људи, зар је могуће да сте такви?

Oikonomos, стр. 336-337

Упореди ова два текста. Који се аргументи у њима износе? Шта мислиш, зашто је за грчку државу важно да има аутономну цркву?

II-20. Декрет о успостављању власти синода у Румунској православној цркви (1864)

Члан 1. Румунска православна црква јесте и биће независна од било које стране црквене власти у погледу своје организације и реда.

Члан 2. На челу Румунске цркве, чије је јединство оличено у Светом синоду, налазе се митрополити и епископи, а у управљању им помажу епископски синоди.

Члан 3. Свети синод Румунске цркве је у догматском јединству свете православне вере са великом источном црквом посредством саветовања са Васељенском патријаршијом у Цариграду.

Члан 4. Свети синод Румунске цркве чине:

- митрополити
- епископи
- румунски архијереји
- три представника сваке епархије, изабрана од стране световног свештенства, и они могу бити или из реда свештеника у тој парохији или лаика који познају црквено учење, декани из Јашија и Букурешта.

[...]

Члан 16. Никада и ни из којих разлога

Свети синод Румунске православне цркве не сме да умањи или онемогући: слободу савести и верску толеранцију. Закони верске толеранције су у сваком погледу у надлежности законодавних скупштина. Језик православне вере у црквама широм земље заувек ће бити румунски.

Murgescu, стр. 255-256

 Декрет је издао кнез Александар Јоан Куза (1859–1866) у време избијања сукоба са Цариградском патријаршијом због одузимања црквених добара (1863). Декрет је био први корак у стварању националне православне цркве, након чега је уследило проглашење аутокефалности (1885) и проглашење Румунске православне цркве за посебну патријаршију (1925).

 Шта мислиш, зашто је за румунску државу било толико важно да има засебну и независну цркву? Како држава обезбеђује контролу над црквом? Какве је односе Румунска црква задржала са Цариградском патријаршијом? Упореди овај текст са текстовима I-17 и I-26.

II-21. Коментар француског новинара Шарла Иријартеа на ставове православних и католичких свештеника о односу између вере и нације у Босни (1875–1876)

Православни свештеници су веома блиски са људима своје вере и не треба да се чудимо што су вође покрета [мисли се на устанак у Босни 1875. године] углавном били ти грчко-православни свештеници који не само да су дали знак за почетак буне већ су и сами узели пушке у руке и повели свој народ у борбу. За те људе су вера и раса или нација толико слични да је реч „Србин“ почела да значи исто што и реч „православац“. Католици то виде другачије: за католичке свештенике у Босни појам

вере је изнад појма нације и католички свештеници, који слушају наредбе из Рима, одвраћају људе од побуне. Најнапреднији међу њима су се ограничили на то да на латинском штампају позиве суседној католичкој сили [Аустроугарској] да се престане с угњетавањем. Не треба се чудити што и даље постоји несагласје између те две вере [православне и католичке]. Османско царство не брине о образовању хришћана, и то са добрим разлогом: оно улогу просвећивања оставља цркви што, природно, подразумева да свештеници у свом научавању полазе од различитости двеју цркава као од основе за све даље. Исход таквог система је очигледан и кобан: православна деца од игумана, католичка деца од фратара и муслиманска деца од улеме уче само да мрзе једна другу, и то је оно у чему су, на крају крајева, једино и успешна кад одрасту.

Yriarte

 Анализирај како је описан однос између верског и националног идентитета у католичкој и православној цркви у Босни. Да ли се слажеш с мишљењем да деца која су одгајана искључиво у својој вери уче само да мрзе једна другу? Како би се такве ситуације могле избећи? Каква је била улога вере у националном покрету у твојој земљи?

II-22. Бугарски устав из 1879. о положају Бугарске православне цркве

Члан 37. Државна вероисповест у кнежевини Бугарској је православље.

Члан 38. Бугарски кнез и његови наследници морају бити православне вере, али први изабрани бугарски кнез може, изузетно, да задржи своју првобитну веру.

Члан 39. Бугарска кнежевина у погледу цркве чини недељиву целину са Бугарском црквом која је подређена Светом синоду.

Свети синод је највиши духовни ауторитет у Бугарској цркви, где год он био. У питањима догме и вере кнежевина из истог разлога остаје у јединству са Источном црквом.

Конституци, стр. 6

? Зашто се у овом уставу уређују и црквена питања? Има ли неких одредаба које се тичу вере и цркве у уставу који је данас на снази у твојој земљи?

II-23. Мишљење Николе Пашића о односу српског народа и православне цркве (1890)

О православној цркви

Према томе јасно је зашто је православна црква и народна црква. Зашто је тешње свезана и срасла с душом каквог народа, који је исповеда, но што то може бити католичка црква. [...] Отуда се [називају] српска црква, бугарска црква, грчка црква, руска црква. [...]

Све то укупно узевши словенска православна црква, спојена је од почетка са народима славенским, који су јој остали верни, сачувала тим народима својства славенска, карактерне црте и нарави које су сад тек подесне да прихвате резултате данашњег напретка. [...]

Суверенитет народа

[...] Народ српски подигао је сам српску државу, подигао је крвљу, трудом и умњем својим и она носи на себи печат њеног творца и потпуно је демократска [...]. У свести народа да је сам ковач своје државе почива и народни суверенитет, народна највиша власт [...], власт над властима, врховна власт над свима властима, јемство је да народни живот не може далеко застранити, да устројства ненародна, иако се кад-кад провуку кад народ такорећи спава, опет не могу корена ухватити и остати дуго у животу.

Пашић, стр. 128-129, 137, 139

Никола Пашић (1845–1926), један од водећих српских државника од краја XIX века па све до двадесетих година XX века. После студија технике ушао је у политику и 1881. године основао Народну радикалну странку. У неколико наврата био председник владе.

? Каква је улога цркве по мишљењу писца овог текста? Како он оправдава постојеће односе између народа и државе? Шта мислиш, шта га је навело да напише ове редове?

II-24. Источно-православна религија као државна религија у Црној Гори

Члан 1: Аутокефална православна Митрополија у Књажевину Црној Гори, као члан једине свете, католичанске и апостолске цркве, којој је пастире-начелник и глава Господ и Бог наш Исус Христос, чува и одржава јединство у догматима и у каноничким установама са свима другима православним, аутокефалним црквама, и ово ће јединство она чувати и одржавати до вијека.

Члан 22: Одлуке Светог Синода о спољашњим пословима да постану извршне и за сваког обавезне, потребито им је врховно Књажевско одобрење.

II-24а. Одредбе о вјероисповијести из Устава Књажевине Црне Горе 1905.

Члан 40: „Државна вјера у Црној Гори је источноправославна. Црногорска је црква аутокефална... Све остале вјероисповијести слободне су у Црној Гори. Члан 128: Слободно и јавно извршавање вјерозаконскијех обреда имају у Црној Гори све признате вјероисповијести... Члан 136: Забрањује се свака радња, управљена против источно-православне цркве у Црној Гори (прозелитизам).

Андријашевић, стр. 363; 370; 431–432.

II. Инфраструктура националне државе

II-25. Значај развоја заната за малу нацију – пример Грчке (1841)

Нема сумње да разноврсни занати омогућавају нацији да буде срећна. Без индустрије, нација никако не може да напредује и повећа своју моћ на копну и мору; ако се не уведу разноврсни начини производње, нација ће морати да се ослони само на природне ресурсе и неће моћи да се развија ни физички ни морално [...] Другим речима, нација без индустрије заувек ће бити сиромашна, заувек ће у заједници народа остати пасивна и безначајна, објект воље ове или оне моћније нације која је ојачала не захваљујући својој природној лепоти, умереној клими или плодном тлу, или пак својој бројности и прираштају, већ искључиво захваљујући одржавању, ширењу и усавршавању трговине и појединих привредних грана. Стога су и пређашње и данашње моћне нације постале прве међу европским силама, и оне су врхунац своје славе, величајности и узвишености досегле захваљујући богатству које стичу кроз индустрију и спољну трговину.

С. Б. „Αι βιομηχανίαι“, дневни лист *Αιών*, 26. 2. 1841, бр. 238 у: Psalidopoulos, стр. 55

II-26. Улога железнице у јачању националне државе – пример Румуније (1879)

У овом поглављу још треба да кажемо да је утицај железнице на обичаје, природу односа међу покрајинама и увећање богатства много већи; многи се питају хоће ли успети да разбију драгоцену национално јединство, да ли је могућ преокрет који би желели, а немају довољно храбрости да то кажу, а неки су чак спремни да жртвују

? Који се национални аргументи користе како би се људи убедили да мала земља мора да развија индустрију? Шта мислиш, зашто су економски аргументи повезани са националним?

► **Сл. 5. Повезаност државне привреде са представама о нацији – прва новчаница од 500 драхми коју је издала Национална банка Грчке (1841)**

Kathimerini, стр. 4

? Шта све видиш на овој новчаници? Како је значење свега тога? Зашто држава мора да има своју валуту? Који су цртежи и симболи на новчаницама у твојој земљи? Шта мислиш, да ли ковани новац и папирне новчанице доприносе уобличавању нације и представа о нацији? Ако је тако, онда како?

будућност земље и суоче се са презиром згрожене Европе.

Нико не занемарује чињеницу да на обе стране Милчова, изузев оних који су искрени и пријатељски наклоњени румунској нацији, оних који, на срећу, чине већину, има и других који жале због јединствености Молдаво-Румуније, као и оних који своје мрачне претње крију под велом независности и либерализма, покушавајући да те своје пројекте остваре злоупотребом на-

родног расположења. Ипак, можемо потврдити да ће, када смањи раздаљину међу члановима велике румунске породице, када мудрој комбинацијом железничких такси олакша кружење робе и људи, железница постати једно од најважнијих оруђа за сламање поменутих ретроградних тенденција и ефикасно допринети испуњењу велике жеље румунске нације: уједињењу свих делова старе Дакије.

Brătianu, стр. 51-52

Константин И. Братијану (1844–1910), војни топограф, официр генералштаба, касније генерал и члан румунске Академије.

Железница подстиче модернизацију привреде, али је и значајно средство у стварању нације. Шта је за Братијану важније? Зашто? Како се може објаснити потреба за изградњом железнице?

II-27. Мишљење бугарског кнеза Александра Батенберга (1879–1886) о значају железнице (1879–1881)

Кнез: „Школе и закони нису толико важни колико је важна железница.“ Одлучено је да главни град буде Софија зато што важан међународни пут Београд – Истанбул пролази кроз њу. Зими је пут преко балканских планина кроз Берковицу понекад потпуно непроходан. Кнез је поменуо да се не треба бојати да ће Аустријанци преко те железнице преузети од Бугара трговину. Кнез: „Није нам важно ко ће да изгради железничку пругу, важно је да је добијемо што пре.“

Jirecek, стр. 27

Упореди ова два текста. Зашто је новонасталој држави важно да развије железничку мрежу? Који су ризици везани за изградњу железнице?

II-28. Опис бугарске железнице крајем XIX века

За време турске владавине изграђена железница, која је повезивала Јамбол са Једреном и Истанбулом, била је у власништву барона Хирша [аустријског Јевреја и милионера]. Вагони су били мали и подељени на кабине; кабине су имале врата на обе стране, а испред врата су биле дугачке дрвене степенице које су користили кондуктери. Они су се увек изненада појављивали на вратима купеа као играчке које искачу из кутије; ноћу су носили мале лампе на гас обешене око врата. Железнички службеници су носили стране униформе, већина су били Јермени или Левантинци, и нису говорили бугарски. Ознаке на железничким станицама су биле на француском, а возови су полазили након што би се звонко огласило три пута. Свако путовање за Кременли је било весело доживљај пун неизвесности и нових занимљивих ствари. Железничка станица, возови, странци, непознати језици. Могао се осетити дух великог и непознатог света, био је то кратак сусрет са светом снова. А путовање за Софију је било права експедиција која се припремала данима...

Константинов, стр. 19-20

Пронађи неке слике железничких станица. Погледај њихову архитектуру.

II-29. Бугарски закон о мерама (1889)

Члан 1. Од сада ће основна јединица мере за дужину у Кнежевини Бугарској бити метар. [...]

Члан 6. Основна јединица мере за запремину биће литар. [...]

Члан 7. Основна мера тежине биће грам, тј. тежина једног кубног центиметра дестиловане воде у вакууму на температури од 4 степена целзијуса. [...]

Претварање старих мера у нове и обрнуто

А. Мере за дужину

І. Претварање старих мера у нове

Члан 9. Грађевински аршин дугачак је 758 мм (0,758м)

Један (кројачки) аршин дугачак је 680 мм (0,680м). Један лакат дугачак је 650 мм (0,650м).

[...]

Опште одредбе

Члан 13. За мере које се тичу хране овај закон ступа на снагу 1. јуна 1889, а за друге мере 1. јануара 1892. [...]

Члан 16. Увођење нових мера у државне институције је обавезно од 1. јануара 1889.

Сви државни службеници су обавезни да у званичним документима користе нове мере. Сви грађани који послују са државним институцијама такође су обавезни да извештаје и прорачуне које подносе институцијама изразе у новим мерама.

Државен вестник, бр. 7 од 19. јануара 1889.

❓ Зашто међу прве мере које уводи држава спада и обавеза примене нових мерних јединица? Покушај да пронађеш економске, социјалне и културне разлоге за то. Мислиш ли да се ради о средству државне контроле?

🔑 Штампана разгледница на којој се рекламира компанија за производњу шиваћих машина *Сингер*. Шиваће машине су се у грчкој штампи рекламирале још од 1884. године, а широм земље су почеле да се користе око 1900. године. Тада су и добиле име „Олга“, у част краљице која их је поклањала сиромашним девојкама и невестама.

► Сл. 6. Нове технологије и национални симболи – реклама за шиваће машине (Грчка, крај XIX века)

Атина, збирка Грчког књижевног и историјског архива, Fotopoulos, стр. 480

❓ Кратко прокоментариши ову слику. Анализирај фигуре приказане на њој, њихову одећу и оно што чине. Зашто су национални симболи коришћени у реклами?

На који начин рекламирање може допринети јачем идентификовању са властитом нацијом? Да ли се преко реклама могу ширити стереотипи о етничким и верским групама? Да ли се на тај начин повећава разлика између „нас“ и „њих“? Да ли се данас на телевизијским и радио рекламама у твојој земљи користе историјске личности или теме које подстичу националну идентификацију? Да ли су припадници других националних, етничких или верских група приказани као типични представници своје групе или као неко с ким „ми“ треба да се поредимо?

II-Д. Стварање нације

II-30. Запостављање хрватског језика, опаске Ивана Кукуљевића (1843)

Знам ја да ми, који смо овдје сакупљени, већином не знамо добро наш језик и да се у цијелој нашој домовини лако дају на прсте избројити особе обадвојега пола које добро знају читати, писати и говорити материнским језиком. А што је тому узрок него то што га ми у јавном животу и у пословима нигдје не употребљавамо и њиме се само толико забављамо као гиздави господар са својим плаћеним слугом. Још не зна већина нашег народа каква је то сласт и милина моћи смјети говорити својим природним материнским језиком. То може искрено осјетити само онај који је дуже времена морао становати и живјети међу туђим народима у туђим државама. Ми свој језик чувамо још увијек само за дружину и за наше кметове.

Wein, стр. 541

Све док је током тридесетих година XIX века није запљуснуо талас национализма, у Хрватској (и Трансилванији) је латински био званични језик. Мађарска влада је покушала да у мађарске школе и институције уведе мађарски уместо латинског. Раширена је била и употреба немачког. Ипак, хрватски реформатори су желели да се за званични језик прогласи хрватски, и то су успели да издејствују 1847. године. У знаку те борбе Иван Кукуљевић (1816–1889), писац, историчар и политичар, један од водећих хрватских реформатора – обратио се хрватском Сабору, као његов члан, први пут на хрватском 1843. године.

На који се начин Кукуљевић залаже за ширу употребу хрватског језика? Кукуљевић је био племић – да ли се то види из овог текста? Зашто Кукуљевић тврди да само мали број људи говори матерњим језиком, ако тим језиком говоре сви кметови (који нису малобројни)?

II-31. Значај језика за идентификацију с нацијом – мишљење Словенаца (1861)

Идући кроз замак, дечак је наишао на двојицу, слично одевених, који су се препирали и гурали један другог; једног од њих није разумео, док је други говорио језиком који му је био познат, а и лице тог другог му се учинило некако блиско; стога му је притекао у помоћ, јер он свакако јесте био његов сународник. Дечак је сународника и земљака препознао по говору и по томе би га увек препознао и међу стотинама људи који су сви исто или различито одевени. Језик је најбољи знак по ком се може одредити ко припада којој нацији; онај ко још од детињства говори твојим језиком, тај припада твојој нацији.

И шта је онда заправо нација? После свега што је научио лутајући светом, дечак воли све народе и сви су му људи драги, а воли да прилази онима који су из његове домовине: онима који имају исте обичаје и манире какви су и у његовом дому; чак и када су другачије одевени, он их може препознати по говору, по њиховом наречју. Сви које разуме, чије су речи блиске његовом срцу, сви су они део његове нације.

Чланак *Шта је нација? А шта је словеначка нација?* написао је Иван Мацун, учитељ и историчар књижевности који је у форми приче описао доживљаје дечака који путује по својој земљи и покушава да открије ко су његови сународници. Прича је објављена 1861. године у љубљанским новинама *Novice* (Новости).

Шта мислиш о томе што писац наглашава значај језика за национални идентитет? Могу ли људи који говоре различитим језицима припадати истом народу? Наведи пример.

II-32. О значају језика за идентитет Румуна, из пера Титу Мајорескуа (1866)

Модерни народ мора живети у националној држави и мора имати национални језик и књижевност.

[...] Сваки Румун зна да је Румун, и шта год радио, он се мора трудити да се на неки начин надовеже, посредно или непосредно, на латинску традицију из које је изникло његово духовно свет.

До сада је ова истина, сасвим оправдано, практичне последице имала пре свега на наш језик и књижевност. Језик је Румунима најдрагоценији подсетник на латинске претке, а данас их подсећа на још једну старину, и увек их је само он водио правим путем, и једино захваљујући њему нису лутали и утапали се у таласима досељеника који су плавили Трајанову Дакију.

Maiorescu, I, стр. 277

 Титу Мајореску (1840–1917), књижевни критичар, естет, универзитетски професор, политичар (заменик министра, министар, премијер), истакнути члан друштва „Јунимеа“. Докторирао филозофију у Гисену, а права дипломирао у Паризу. Као румунски премијер био председавајући на Мировној конференцији у Букурешту (1913).

 Како писац објашњава однос између језика и идентитета? Шта ти о томе мислиш?

II-33. Петиција хрватског Сабора Фрањи Јосифу за оснивање Јужнословенске академије наука и уметности (1867)

Ваше ц. кр. Апоштолско Величанство, краљу и господару наш премилостиви! Народ троједне краљевине Далмације, Хрватске

и Славоније [...] никада није са своје кривње заостао ни у којем образовању духа човјечанског. Повијест његова каже много јунака, то на копљу, то на перу, то на сваком раду ума и срца. Ну та повијест жалибоже каже и узроке, с којих се наш народ данас не може такмити с другим народима, сретнијима у знаностима које су данашњег вијека – већа него ли икада – главна полуга свакој држави. Сабор је овај освједочен, да је наш народ у свом знанственом и књижевном развоју [...] доспио дотле, да му настаје дужност: побринути се за највише књижевно и знанствено судиште: то је пак академија, без које не могу знаности напредовати критично, а по том нити успјешно.

Laszowsky, стр. 127

 На који начин Сабор образлаже потребу да се оснује академија? Како се у овом писму објашњава задатак академије? Да ли данашњи академици представљају књижевну и научну елиту или је њихов углед с временом опао, у поређењу са XIX веком?

► Сл. 7. Национално позориште у Букурешту – разгледница (крај XIX века)

❓ Како објашњаваш то што се главне државне институције зову „националне“? Знаш ли за још неке институције које се називају „националним“?

II-34. Значај језика и књижевности у развоју нација – извод из статута Друштва за објављивање дела албанске књижевности (1879)

Нација је просвећена и цивилизована захваљујући азбуци свог језика. А свака нација која нема писмо и азбуку за свој језик јесте варварска и још у мраку.

Myzyri, стр. 40

❓ Зашто састављачи овог статута мисле да је за нацију важно да има свој језик и књижевност?

II-35. Писмо македонских студената у Санкт Петербургу о македонском књижевном језику (1902)

Поставља се питање: када већ постоје српски и бугарски књижевни језик, да ли је потребно стварати и посебан македонски књижевни језик? За то постоје два разлога: 1. када је почетком XIX века створен српски књижевни језик, није се обраћала пажња на говор источне Србије, западне Бугарске и Македоније, тако да проглашењем херцеговачког говора за књижевни језик нису задовољене потребе источне Србије, западне Бугарске и Македоније. Када је настао бугарски књижевни језик, тако што је за његову основу прихваћен источнобугарски дијалект, дијалектима источне Србије, западне Бугарске и Македоније такође није посвећено довољно пажње.

Парцијалност процеса стварања бугарског и српског књижевног језика само је помогла подели балканских Словена на два

табора која се међусобно боре и такмиче управо у вези с оним што су заједничке карактеристике и српског и бугарског језика. С друге стране, да је у процесу стварања овог или оног националног језика један од балканских дијалеката уздигнут на ранг заједничког књижевног језика, онда би сукоб Словена са различитих делова Балканског полуострва био избегнут и читав би Балкан био уједињен у једну национално-културну целину. Ми сматрамо да су македонски дијалекти, које Бугари сматрају бугарским а Срби српским, заправо нека средина која би могла послужити као везивно ткиво за данас међусобно непријатељски настројене Бугарску и Србију.

Други разлог за уздизање једног македонског дијалекта на ниво књижевног језика јесте нужност да се уклоне бугарске и српске претензије на Македонију, да се укине национална пропаганда која деморалише македонски живаљ, да у Македонији дође до уједињења Словена који би онда надаље имали кључну улогу у политичкој историји Македоније [...].

Makedonium, стр. 56

❓ Који је циљ овог текста? Шта његови аутори мисле о нужности стварања књижевног македонског језика? Шта мислиш, шта заправо значи стварање књижевног језика?

II-36. Планови да се побуде национална осећања Румуна у Трансилванији – писмо др Драгескуа упућено Емилији Рацију (1874)

[...] Народу као што је румунски не пристаје улога просјака. Наши преци су давали и узимали: ми *не можемо* да просимо! Треба више да мислите на *сељаке* и *жене*. Препород почиње с њима. Од жена направите мајке, добре супруге и добре Румунке, а сељаке претворите у људе који ће имати свест о сопственом достојанству, својим

правима и дужностима – тек тада ће бити учињен најтежи и најважнији корак ка напретку и спасењу.

Уз њихову помоћ моћи ћете да направите све: школе, преписку, конференције, јер они су средство. [...]

Lungu, стр. 141-142

 Који су, по мишљењу писца овог текста, начини да се у Трансилванији ојачају румунска национална осећања? Шта мислиш, зашто је нагласак стављен на жене и сељаке? Каква је улога намењена женама?

II-37. План за консолидовање албанског националног покрета – писмо новинара Фаика Конице барону Голуховском (Брисел, 1897)

А. Под један. Циљеви којима треба тежити и које треба остварити:

1. Развој албанског националног осећања, праћен јасном свешћу о свему што нас суштински разликује од Турака. [...]

3. Радити тако да сви Албанци, у оквиру закона и поштовања власти, разумеју на који начин треба да усмере жељу за привредним и интелектуалним напретком који ће, као део пратећих околности, убрзати решавање „источног питања“.

Б. Под два. Средства која треба користити:
а. Новине које ће на тоскијском, гегијском¹⁹ и француском објављивати народне песме, историјске хронике, патриотске поеме, текстове о привредним темама и политичке коментаре у виду вести, што све неће неким непријатељским ставовима изазивати подозрење Порте, нити пак ласкавим порукама подстицати наклоност код Албанаца...

б. Два или три пута годишње штампати једноставне мале двојезичне памфлете, на

којима ће кроз питања и одговоре који надилазе текућа политичка питања бити подстицана национална осећања [...].

в. Школе: оне морају бити центар нашег интересовања, тим пре што Албанци свим срцем желе да се оне отворе; међутим, нема ни праве иницијативе да се то учини, а нема ни довољно учитеља. Стога је неопходно да се из свих места где су школе потребне турској власти пошаљу дописи.

г. Вероисповест: пријатељски односи се морају успоставити са свим верама, нарочито са бекташијама [муслимански верски ред], чији утицај у овом тренутку може бити од користи; с обзиром на могући развој ствари у будућности, треба се у потпуности окренути успостављању верске аутономије.

В. Дозволите да у закључку поновим како све наше активности и сви подухвати морају бити прожети овим двама замислима: не треба стварати партију, већ сви ми треба да се заложимо за један циљ; новине (часописи), удружења, школе, пропаганда – све то мора носити печат спонтаног покрета у којем нас раније везе, пријатељства и симпатије ни на који начин не смеју обесхрабрити.

Konitza 2000, стр. 14-15

 Фаик Коница (1875–1842), једна од водећих личности албанске културе у првој половини XX века. После студија у Дижону и Паризу, одлази 1897. у Брисел, где је издавао албанске новине *Albania*. За те новине била му је потребна финансијска подршка Аустроугарске, коју је и добио након молбе упућене тадашњем аустроугарском министру спољних послова грофу Агенору Голуховском.

 Анализирај средства која су предложена за јачање албанског идентитета.

¹⁹ Тоскијски и гегијски су главни дијалекти албанског језика.

II-38. Упутства за предавање историје у Грчкој (1881)

Циљ предмета историја Грчке у основној школи није да ученици запамте историјске догађаје, датуме и историјске личности, или да прошире своја општа знања о историји; циљ је, с једне стране, морално васпитање деце, буђење историјске свести, као и стварање достојних припадника ове славне нације, а с друге стране, *систематизација* историјског знања које се подучава у оквиру других школских предмета и подстицање да се то знање *усвоји*. Када схвате величину и славу својих предака, који су поста-

ли велики због тога што су се придржавали закона, истрајно радили, били храбри и чисте душе, те стога презирали материјална добра и пркосили смрти, борећи се за слободу и вршећи своју дужност, душе младих Грка ће бити испуњене дивљењем, жељом да следе њихов пример и наставе славни живот своје нације.

Koulouri, стр. 263

? Анализирај овај текст и објасни који су циљеви подучавања историје. Шта мислиш о сврси проучавања историје данас?

► Сл. 8. Деца одевена у историјске ношње (Грчка, око 1875)

? Да ли школске свечаности служе само за разоноду или су средство учења и средство којим се јача национални идентитет?

Fotopoulos, стр. 259

II-39. Покушај да Румунија добије свој национални спорт (1898)

Господин Харет,²⁰ министар спорта, у жељи да подстакне бављење физичким вежбама

у нашој земљи иницирао је такмичења букурештанских средњих школа поводом 10. маја. Ученици су се такмичили у „оини“²¹, а победници су добили почасни пехар који припада школи све до наредне године,

²⁰ Спиру Ц. Харет (1851–1912) докторирао је математику у Паризу. Кад се вратио у Румунију, радио је као универзитетски професор, затим као високи службеник задужен за образовање и у три наврата као министар вера и образовања. Представља симбол настојања да се око 1900. године модернизује образовање у Румунији.

²¹ Оина се сматра румунском националном игром. Слична је бејзболу, играју два тима од по 12 играча, сваки на пољу од 80 са 50 метара. Лопта је пречника 6-9 цм, а палица је дугачка до 95 цм. Иако се сматра националном игром, веома мало људи се њоме активно бави и познаје правила.

када ће се, на исти дан, поново организовати исто такмичење. Склоност господина министра да пропагира физичко вежбање кроз такмичење у нашим изворним спортовима по свему је добродошла: а) зато што ће млади људи опет видети такмичења, па и сами у њима учествовати у нашим спортовима којима је донедавно претио нестанак; б) зато што ће ти спортови, у комбинацији с усвајањем доброг система гимнастичких вежби, пружити право телесно васпитање, национално и патриотско, васпитање које је заиста неопходно земљи која жели да, зарад својих синова, буде снажна, угледна и да изазива страхопоштовање.

Ionescu, стр. 1106

? Знаш ли да ли се у твојој земљи неки спорт сматрао, или се још увек сматра, националним спортом? Шта мислиш, зашто је крајем XIX века било оних који су сматрали да је потребан „национални спорт“? Чему су ти људи тежили?

► **Сл. 9. Диплома учесника у спортском такмичењу средњошколаца у организацији листа „Gazet Sporturilor“ (Румунија између два рата)**

ACIME, 37/2000

Key Победницима је лаворов венац на главу стављала девојка обучена у традиционалну народну ношњу, која је требало да симболизује Румунију.

? Како је овде Румунија представљена? Разговарајте о томе како је она визуелно и симболички повезана са дечацима који марширају. Који су симболи и каква су графичка решења диплома које се данас додељују у твојој земљи? А у време између два рата?

II-40. Из Расписа Министарства просвете и црквених дјела Црне Горе 1908. године:

Циљ је васпитања морални карактер, чија је појава условљена многостраним образовањем. Те према овоме, задатак је наставе да да ученицима многострано образовање. Дакле, нужно је ради многостраног образовања да се ученички дух удуби у поједине елементе народне културе и да све што сазнају не остане у њиховом духу одвојено, осамљено и поцјепкано, већ да се здружи и споји по једнакости и сродности идеја. Ову везу захтијева јединство свијести и јединство духа.

Павићевић, Распоповић, том IV, стр. 650.

II-41. Албански краљ Зогу I о значају војне обавезе за стварање нације (1928)

Сматрам да војска, као образовни фактор, представља највишу вредност. Овој земљи је изнад свега потребно образовање, и мушкарци који су позвани да служе војску вратиће се кући са ширим погледима на свет. Морате разумети да просечан Албанац не зна ништа о томе којој нацији припада. Њему је врховни ауторитет увек био вођа племена, беј, и стога га треба постепено учити да своју локалну лојалност, иначе по себи хвале вредну, преусмери на централну власт. Он заправо треба да научи да је не само припадник племена него исто тако и грађанин државе.

Fischer, стр. 23

Кључ Ахмед Зогу (1895–1961), највећи албански државник у међуратном периоду, председник државе од 1925. до 1928, и албански краљ Зогу I од 1928. до 1939. године.

? Шта је значајније у визији краља Зогуа: улога обавезног војног рока у повећању одбрамбене моћи земље, или пак његова улога у образовању националног идентитета младих Албанаца? Шта мислиш, да ли је обавеза служења војног рока подобно средство за постизање тих циљева? Какви су ставови према служењу војске у друштву у којем ти живиш?

► Сл. 10. Румунски дечачић одевен као војник (1916)

? Како објашњаваш обичај да се дечаци облаче у војничке униформе? Шта мислиш, да ли је у питању само мода или то има неко друштвено и педагошко значење?

II-42. Циљ образовања у Турској, према схватању Зије Гокалпа (1914)

Ако погледате наставни програм у турским школама, видећете да се деца подучавају из три области: (1) уче језик, књижевност и историју, што су заправо турски језик, турска књижевност и турска историја; (2) уче Куран, затим читање текстова Курана у правилном ритму и с правилним изговором, катехизам, историју ислама и исламских

језика (арапског и персијског); (3) уче и математику, природне науке и стране (европске) језике, који ће им бити од помоћи у даљем проучавању тих наука, као и гимнастику и занатске вештине.

То показује да наше образовање има три циља: туркизам, исламизам и модернизам. Ниједан турски родитељ неће дозволити да његово дете не научи турски језик, или да не упозна турску историју. Али он жели и да његово дете буде модерно образовано, осим што је образовано као Турчин и муслиман. Стога се чини да за нас потпуно образовање обухвата три ствари: турско образовање, исламско образовање и модерно образовање. [...] Ова три аспекта образовања треба узајамно да се подупиру и допуњују. Али, уколико не одредимо функцију сваког од њих и не ограничимо њихове сфере на разуман начин, не пренаглашавајући ниједно, онда се може догодити да они једни другима противрече, па чак и да буду међусобно неспојиви.

Vucinich, стр. 157-159

Кључ Зија Гокалп (1876–1924), водећа личност младотурског покрета и главни идеолог турског национализма.

? Шта мислиш о пишевој жељи да направи равнотежу између три типа образовања? Да ли је било практично да се све те врсте образовања уведу у основну школу? Каква је била ситуација у твојој земљи почетком XX века? А данас?

II-43. Противници критикују Ататуркову политику по питању историје и језика (приватни дневник, 1932. година)

17. јул 1932.

Мустафа Кемал је организовао историјски конгрес у Анкари. [...] Говоре глупости,

тврде да је читав свет турски. [...] Осам година је Мустафа Кемал представљан као геније за војну теорију, као геније за политику, као геније за пољопривреду и тако даље. Сада он жели да од себе направи великог историчара. [...] Сврха овог конгреса је следећа: Мустафа Кемал открива до сада непознате ствари у историјској науци, нуди нову теорију историје и постаје велики историчар, геније за историју. Човека мора бити стид када види да неко покушава да учини нешто тако смешно. [...] У књизи коју је објавио, стрелицама је обележио све земље које је Турска освојила. Нема ниједног јединог места до ког Турци нису стигли. Он Грке проглашава за Турке због речи „еге“, а Ирци су заправо Турци због једног слога (Ир). Каква глупост, какво незнање, каква срамота! Заборавио је несрећни Иран [...] Ако државе постају турске само зато што имају „ир“, шта онда није у реду са Ираном? И он има „ир“. Да, није могуће да је толико глупо. [...]

Тако је Гази рекао Јунус Надију да у речнику шејх Сулејмана Чагатаја постоји реч „килтурмак“ и да треба само уклонити суфикс „мак“ и добије се реч „килтур“ која је изворна франачка реч за културу. Они су од нас узели ту реч. О, земљо отвори се и прогутај ме! Да ли да плачем или да се смејем? Када читам ове измишљотине, онда је срамота мене, који сам у Паризу. Тај „килтурмак“ је, наравно, ништа друго до „гетирмек“ (донети). Где је ту култура?

[...]

8. септембар 1932.

У данашњем издању *Милијета*²² стоји да Мустафа Кемал иде на скуп лингвиста у дворца Долмабахче. Боже, смиљуј се на наш језик. [...] Ко зна шта ће сада измислити. [...] Питање језика ће постати још сложеније. Биће тешко направити нову чистку. Било би

много боље да то није ни покушавао. Заиста не знам шта му све то треба. У року од две године је постао историчар. Објавио је историју Турске која је пуна његових измишљотина, и сада то мора да се учи у школама. Јадна турска деца која на то губе време! А сада је одједном постао и филолог.

Nur, III, стр. 547

Језик и историја су били од кључног значаја за Ататуркову политику неговања национализма. Шта мислиш о претеривањима које у свом приватном дневнику критикује један његов интелектуални супарник? Да ли би таква критика имала ефекта да је изречена јавно? Да ли знаш за сличне случајеве у твојој земљи?

II-44. Махмуд Есад Бозкурт о националистичкој суштини „Ататуркове револуције“

Државне послове у новој Републици Турској водиће искључиво Турци. Немамо поверења у оне који нису Турци. Ататуркову револуцију карактерише понајпре турски национализам и пренаглашавање турског порекла. То је принцип који је избрисао прошлост. То је принцип који је увео модерност. Читава турска револуција и све што је она учинила засновано је на том принципу. Свако, па и најмање одступање од њега исто је што и назадовање и значи смрт.

Bozkurt, стр. 354-355

Махмуд Есад Бозкурт је био министар унутрашњих послова у време Ататурка. Један је од првих идеолога који је систематично представио „кемализам“ као заокружену доктрину.

Опште питање:

Упореди текстове II-36, II-37, II-38, II-39, II-41 и II-42, као и слике 8, 9 и 10; која су се средства користила за формирање и одржавање заједничког идентитета у новим националним државама у југоисточној Европи?

²² Мисли се на новине под тим називом.